

МЕХАНІЗМИ МІЖСОБИСТІСНОГО СПРИЙМАННЯ

Розкривається зміст поняття «міжособистісне сприймання» та суміжних із ним категорій. Розглядаються тлумачення основних механізмів та ефектів міжособистісної перцепції.

Ключові слова: *сприймання, міжособистісне сприймання, соціальна перцепція, пізнання, механізми міжособистісного сприймання.*

Постановка проблеми. Проблема міжособистісного сприйняття викликає дедалі більший інтерес учених і практиків, оскільки саме воно є одним із найважливіших факторів конструктивної міжособистісної взаємодії в процесі соціально-комунікативної діяльності. Соціальний перцептивний процес має дві сторони: суб'єктивну (суб'єкт сприйняття – людина, яка сприймає) і об'єктивну (об'єкт сприйняття – людина, яку сприймають). Відповідно, сприймання людини детермінується якостями та властивостями об'єкта сприймання; особливостями сприймання суб'єкта; умовами, за яких відбувається перцептивна діяльність.

На процес сприймання впливає наша увага, що становить основу спостережливості, а спостережливість, своєю чергою, є основою культури сприймання. Рівень нашого сприймання визначається також отриманими у процесі життєдіяльності знаннями, вміннями, навичками, досвідом, культурою.

Всі ці та інші чинники впливають на якість перцептивного образу як кінцевого результату процесу сприймання, розуміння сприйнятого, на швидкість сприймання, на формування настанови сприймання тощо. При взаємодії і спілкуванні соціальна перцепція є взаємною: люди сприймають, інтерпретують, оцінюють одне одного (не завжди об'єктивно).

Очікується, що розуміння шляхів і механізмів утворення перцептивних образів та способів їхньої трансформації дозволить виявити нові шляхи підвищення ефективності взаємодії і діяльності людей.

Стан дослідження. Дослідження соціальної перцепції відображене у багатьох працях вітчизняних і зарубіжних дослідників. Зокрема, вивчалися соціально-перцептивні характеристики спільної діяльності (Г.М. Андреева, А. Коссаковскі, М.М. Обозов, Х. Теджфел, С. Фрейзер, А.У. Хараш, П.М. Шихирев, А.В. Юревич); особливості міжособистісного сприймання в різних сферах життєдіяльності, спілкування людини (Л.Я. Гозман, Я.Л. Коломінський, Р.Л. Кричевський, С.Д. Максименко, В.А. Семиченко, В.М. Циба, Н.В. Чепелева, Ю.М. Швалб та інші); проблеми підвищення точності міжособистісного сприймання, розвитку соціальної перцепції (А. Бандура, М. Герберт, М. Даннет, К. Девіс, Г. Келлі, Дж. Кемпбелл, Р.Л. Кричевський, К. Левін, Л.А. Петровська, З. Фрейд); механізми соціальної перцепції, що зумовлюють ефективність взаємодії людей (В.С. Агеєв, О.О. Бодальов, І.С. Кон, Б. Паригін, Т. Хайдер, В.О. Ядов). Але нині проблема механізмів міжособистісного сприймання залишається актуальною і потребує детальнішого вивчення.

Мета статті полягає у виявленні змісту спеціальних пізнавальних дій – механізмів міжособистісного сприймання – та їхньому впливові на формування перцептивного образу і ефективність взаємодії людини з людиною.

Виклад основних положень. У дослідженнях Г.М. Андреевої [2], А.А. Бодалева [3], В.В. Знакова [3] під сприйманням розуміють складний психічний процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності, які впливають у певний момент на органи чуття людини. Соціальне сприймання (соціальна перцепція) розуміється як складний комплекс явищ і процесів, що забезпечують орієнтацію індивіда у соціальному середовищі і забезпечують для нього стан готовності до дії, як зазначають В.С. Агеєв [1]; Г.М. Бодалев [2]; Т.М. Гаврилова [3]; В.В. Знаков [5]; Н.Н. Обозов [10]; В.Н. Паригін [11]; К.М. Романов [17].

Цей комплекс охоплює як перцептивні процеси обробки інформації, що поступає від органів чуттів, так і мисленнєві, когнітивні процеси. Організована перцептивна діяльність, в основі якої лежать певні способи обстеження об'єкта, застосування понятійного апарату забезпечує багатостороннє, багаторівнєве сприйняття об'єкта.

Термін «соціальна перцепція» уперше був введений Дж. Брунером усередині минулого століття. Спочатку під соціальною перцепцією розумілась соціальна детермінація перцептивних процесів. Пізніше дослідники надали поняттю дещо інше значення: соціальною перцепцією стали називати процес сприйняття так званих соціальних об'єктів, під якими мались на увазі інші люди, соціальні групи, великі соціальні спільноти. Саме в такому використанні термін закріпився в соціально-психологічній літературі [2, с. 119]. В.С. Агєєв відзначає, що поняття «соціальна перцепція», з одного боку, значно вужче, ніж загальнопсихологічна категорія «перцепція» за об'ємом, оскільки йдеться про один клас об'єктів. З іншого боку, це поняття значно ширше від останнього (загальнопсихологічного) за змістом, оскільки в нього включається не тільки сприйняття, але і низка інших процесів [1].

Соціальна перцепція в психологічному значенні дозволяє описати процес сприймання, маючи на увазі і характеристики соціального суб'єкта, і соціального об'єкта перцепції, специфіку самого процесу і його результату.

Г.М. Андрєєва процес сприйняття однією людиною іншої розглядає як обов'язкову складову спілкування і умовно називає її перцептивною стороною. На її думку, в аспекті спілкування людини з людиною доцільніше говорити не взагалі про соціальну перцепцію, а про міжособистісну перцепцію або міжособистісне сприйняття (або – як варіант – про сприйняття людини людиною) [2, с. 120].

А.А. Бодалєв часто як синонім «сприйняття іншої людини» використовує вислів «пізнання іншої людини» [3, с. 5]. Це більш широке розуміння терміна зумовлене специфічними рисами сприйняття іншої людини, до яких належить сприйняття не тільки фізичних характеристик об'єкта, але і поведінкових його характеристик, формування уявлень про його наміри, думки, здібності, емоції, установки та ін.

Крім того, в зміст цього поняття включається формування уявлень про ті стосунки, які пов'язують суб'єкт і об'єкт сприйняття. Саме це надає особливо великого значення низці додаткових чинників, які не виконують настільки істотну роль при сприйнятті фізичних об'єктів [2, с. 121].

А.О. Реан вважає, що «в тому випадку, коли мова йде про проблеми власне сприйняття людини людиною, є смисл говорити про соціальну перцепцію (не вводячи уточнюючого визначення – «у вузькому значенні»). В тих випадках, коли дослідження виходить за межі проблеми сприйняття, видається більш доцільним говорити не про «соціальну перцепцію в широкому значенні», а про соціально-психологічні проблеми пізнання людини людиною (тобто до розгляду включаються не лише перцепція, а й інші процеси) [14, с. 15].

Сприймання людьми одне одного у процесі спілкування і діяльності, формування враження є вихідною передумовою їхнього пізнання. Таке сприймання – набагато активніший процес, ніж сприймання людиною інших об'єктів світу, оскільки воно особливо активізує розумові, вольові, емоційні процеси, частіше спонукає до дії, осмислення себе та інших, нових знань.

Однак в обох випадках можна говорити про творче сприймання, під яким В.О. Моляко розуміє саме процес (та його результат) конструювання суб'єктивно нового образу, який більшою чи меншою мірою видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності. Говорячи про творче сприймання, вчений виділяє такі два основні варіанти його прояву: це сприймання нового об'єкта, коли творчість, так би мовити, повинна виявитись обов'язково, або ж знаходження при сприйманні чогось відомого нових елементів, ознак тощо [8, с. 13].

Погоджуємося з думкою К.М. Романова, що «міжособистісне сприйняття можна розглядати як систему пізнавальних дій суб'єкта, спрямованих на виділення і подальшу обробку інформації про іншу людину (або про себе) і фіксацію її у формі образу або поняття, які виконують регулятивну функцію у спілкуванні суб'єкта з об'єктом пізнання» [17, с. 33]. В якості пізнавальних дій виступають аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення, «аналіз через синтез», умовисновок тощо. Водночас є і більш спеціальні пізнавальні дії, які в науковій літературі фігурують під назвою механізмів і ефектів міжособистісного сприймання (чи міжособистісної перцепції). В психології під механізмом розуміють елементарний рівень аналізу соціально-психологічного явища, до якого не зводиться специфіка соціально-психологічного дослідження, але який може виконувати функцію засобу в такому дослідженні [1].

Механізми міжособистісного сприймання можна визначити як процес пояснення дії цього виду сприймання. Серед них: ідентифікація, емпатія, стереотипізація, установка, проекція, каузальна атрибуція і інші. Розглядемо ці механізми і ефекти більш детально.

Ідентифікація буквально означає «ототожнення себе з іншим» і є одним із найпростіших способів розуміння іншої людини – уподібнення себе їй. На думку А.А. Реана, ідентифікація – «механізм, пов'язаний зі свідомою постановкою суб'єктом себе на місце іншого, що виступає у вигляді занурення, перенесенням людиною себе в простір і час іншої людини і призводить до засвоєння її позиції, установок, мотивів, бажань тощо» [14, с. 22]. Б.Д. Паригіним з'ясовано, що «ідентифікація, чи психологічне уподібнення, є одним з найбільш універсальних механізмів людського спілкування. Без нього був би неможливим ні процес будь-скільки повного сприйняття партнера по спілкуванню, ні встановлення контакту і взаєморозуміння між взаємодіючими індивідами, ні передачі психічного стану або способу комунікативної поведінки від одного індивіда до іншого» [12, с. 186]. Встановлений тісний зв'язок між ідентифікацією і іншим, близьким за змістом явищем – емпатією.

Розуміння дослідниками феномена емпатії має певні розбіжності. Зокрема, М.М. Обозов вважає, що основу емпатії становить механізм свідомої та несвідомої ідентифікації [10]. Т.П. Гаврилова розуміє емпатію як складне функціональне утворення, в якому пізнавальні та емоційні процеси становлять взаємозумовлювальну єдність [4].

Г.М. Андрєєва зазначає, що «емпатія протистоїть розумінню в строгому значенні цього слова, термін використовується в даному випадку лише метафорично: емпатія є афективне розуміння. Емоційна її природа проявляється якраз в тому, що ситуація іншої людини, партнера по спілкуванню, не стільки продумується, скільки відчувається» [2, с. 123].

К. Роджерс так диференціює поняття «емпатія» і «ідентифікація»: «Бути в стані емпатії означає сприймати світ іншого точно, зі збереженням емоційних і смислових відтінків. Наче стаєш тим іншим, але без втрати відчуття «наче». Так, відчуваєш радість чи біль іншого, як він їх відчуває, і сприймаєш їх причини, як він їх

сприймає. Але обов'язково повинен залишатися відтінок «наче»: наче це я радію чи засмучуюсь. Якщо цей відтінок зникає, то виникає стан ідентифікації» [15, с. 235].

Ще одним дуже важливим механізмом міжособистісного сприйняття є стереотипізація. В.В. Знаков з цього приводу пише: «Типова особливість психології людини полягає в тому, що при пізнанні нею інших людей її ціннісно-смыслова позиція найбільш чітко виявляється в стереотипних уявленнях про психологічну своєрідність особистості того, кого пізнає» [5, с. 133]. У широкому значенні слова стереотип – це певний стійкий образ якогось явища чи людини, яким користуються як відомим «скороченням» при взаємодії з цим явищем чи людиною. Вперше термін «соціальний стереотип» був введений У. Ліппманом у 1922 році і містив негативний відтінок, пов'язаний з неточністю уявлень. Сучасні вчені вважають, що соціальний стереотип – це емоційно забарвлений, узагальнений, стійкий, обгрунтований суспільним і особистим досвідом, в різній мірі адекватний дійсності образ цілого класу людей, які володіють певними властивостями.

Зміст механізму стереотипізації полягає в такому: суб'єкт, виявивши в поведінці і зовнішньому вигляді іншої людини певні риси, відносить її до відповідної категорії людей і наділяє всіма властивостями, притаманними цим людям. В основі цього механізму міститься звичайний умовисновок [17, с. 30].

В.М. Панфьоров виділяє три класи еталонів-стереотипів: антропологічні; соціальні; емоційно-естетичні. Всі ці еталони-стереотипи діють в умовах дефіциту інформації про людину, тобто коли ми змушені судити про особистість за першим враженням.

Антропологічні еталони-стереотипи виявляються у залежності оцінки внутрішніх, психологічних якостей людини від зарахування людини до тієї чи іншої нації, етнічної групи тощо («німець – педант», «мешканець півдня – темпераментний, гаряча натура» і інші). Встановлено, що із трьох видів еталонів-стереотипів антропологічні найненадійливіші: опора на них найчастіше призводить до помилкового оцінювання особистості.

Соціальні стереотипи виявляються у залежності оцінки особистісних якостей людини від її соціального статусу, її рольових функцій. Існують певні стереотипи начальника («вольовий, розум-

ний»...), військового («дисциплінований, з характером»...), вчительки, професора і інших. Звичайно, ці стереотипи не є універсальними – всі вони суб'єктивні, індивідуальні.

Зовнішність, і особливо фізична привабливість, впливає на наші міркування про людину. Емоційно-естетичні стереотипи проявляються у залежності оцінки особистості від зовнішньої привабливості людини («ефект краси»): чим зовні привабливіша для оцінюючого людина, тим більш привабливішими особистісними рисами він її наділяє. Необхідно підкреслити, що під зовнішньою привабливістю розуміють і фізичну красу, і привабливість в одязі, і привабливість в експресії, манері вираження емоцій, рухах тощо. За даними В.М. Панф'єрова, між оцінкою зовнішньої привабливості людини і оцінкою її психологічних якостей існує сильна позитивна кореляційна залежність ($r = +0,92$) [11, с. 139–142].

Аналогічними є погляди зарубіжних психологів. Дослідження, проведені серед американців, показали, що вони схильні до тих, хто зовні добре виглядає, вважати більш чуйними, добрими, комунікабельними і цікавими людьми, ніж тих, хто зовні не привабливий (К. Діон, Г. Патцер). Зовнішньо привабливих людей також вважають більш компетентними і розумними (М. Росс, Д. Ферріс). Дорослі з дитячими рисами обличчя вважаються м'якими, добрими, наївними і поступливими; дорослі з крупними рисами обличчя сприймаються як сильні, практичні і активні (Беррі і МакАртур). Акуратно вдягнуті люди вважаються добросовісними (Олдбрайт, Кенні, Маллой) [7, с. 339].

Всі ці «еталони», що формуються у індивіда в процесі спільної діяльності його з іншими людьми, в міру розвитку цієї діяльності і зі зміною самого індивіда як особистості, постійно збагачуються новими рисами, переосмислюються, стають дедалі узагальненішими. Однак це не змінює їхньої функції в процесі пізнання людьми один одного, і для дорослої людини, як раніше для дошкільника, вони виконують роль «мірки», яку він прикладає до особистості, яка так чи інакше проявляє себе в праці, в спілкуванні, в пізнанні [3, с. 121].

Стереотипізація в процесі сприйняття людьми одне одного може призвести до двох різних наслідків: 1) до певного спрощення, скорочення процесу пізнання іншої людини (в цьому випадку сте-

реотип не обов'язково має оцінне навантаження); 2) до виникнення упередженості (як тільки констатація замінюється оцінкою). Упередженням називають тенденцію наперед розмірковувати про інших людей на основі їхньої приналежності до певної групи. Тобто упереджені люди мислять про інших людей, керуючись виключно своїми стереотипами. «Якщо судження вибудовується на основі минулого обмеженого досвіду, а досвід цей був негативним, всяке нове сприйняття представника тієї ж групи забарвлюється неприязню» [2, с. 130]. Однак оскільки стереотипи можуть бути як негативними, так і позитивними, так само люди можуть мати і негативні, і позитивні упередження.

Виявлення приналежності особи до якогось «класу», «типу», «категорії» людей призводить до створення у суб'єкта пізнання установки на подальше фіксування в об'єкті пізнання певних якостей. Як зазначає Ш.А. Надірашвілі, «Установка є готовністю до певної психічної активності, що створюється під впливом певних внутрішніх і зовнішніх факторів. Вона зумовлює виникнення психічної активності і її протікання в напрямку виконання поставленої задачі. В певних умовах установка фіксується і керується, в результаті чого вона може актуалізуватися знову при наявності лише деяких факторів. Актуалізована фіксована установка визначає психічну активність людини так само, як і первинна установка, але дія її збагачена минулим досвідом. Тому, з'ясувавши фіксовані установки людини, можна прогнозувати її майбутню психічну активність» [9, с. 295]. Як встановлено психологічною школою Д.М. Узнадзе [18], установка може виникнути як на чуттєвому, так і на логічному рівнях відображувальної діяльності суб'єкта.

В.В. Знаков зазначає, що факт формування установки сприймати людей лише з однієї точки зору, стереотипність сприйняття іншої людини – розповсюджене явище в міжособистісному пізнанні. Між тим, це типовий вияв монологічного підходу, по суті своїй не здатний відобразити все різноманіття якостей особисті, яку пізнають. Річ у тому, що цільова установка на передбачення і пошуки тільки знайомого не дозволяє розкритися новому. Той, хто пізнає, намагається розчинити позицію того, кого пізнає, в своїй. В результаті в іншій людині він бачить тільки відображення самого себе. «Прагнення проникнути в незавершене, таке, що розвивається, ядро

особистості – це відмінна риса діалогічного підходу до міжособистісного пізнання» [5, с.130] і наявність установки на такий підхід сприяє успішності міжособистісного сприймання і розуміння.

М. Якобі, з'ясовуючи, чим є істинні людські стосунки, сформулював відповідь, яка ґрунтується значною мірою на ідеях М. Бубера, зокрема, на його концептуальних установках Я-Воно і Я-Ти. Установа Я-Воно, за М. Якобі, може означати, що зовнішній світ і всі інші сприймаються людиною в якості об'єктів. Установа Я-Ти передбачає ставлення до тої істинної сутності іншого, яка відрізняє його від решти, в тому числі, і від суб'єкта сприйняття. «Це означає, що Я у всій своїй цілісності ставиться до Ти у всій його цілісності. У мене може бути свідомою установка, відповідно до якої я допускаю, що інша людина має право на власне життя, і тому вважаю, що не ставлюсь до неї як до об'єкта для досягнення своїх цілей і задоволення власних потреб [19, с. 88–89]. Варто зауважити, що розуміння М. Бубером зовсім інше.

О.О. Бодальов робить висновок, що «за допомогою установок можна спрямувати відображувальну діяльність людини, в результаті, очевидно, і її поведінку в бажане русло, тобто установка може виступати як психологічний механізм впливу на людське відображення, взаємини і поведінку» [3, с. 135].

Ще одним механізмом сприйняття людини людиною є проектування. «Проекція – процес, в якому якість або характерна властивість суб'єкта сприймається і переживається ним як якість або властивість зовнішнього об'єкта або іншого суб'єкта» [19, с. 171]. Механізм проектування полягає в неусвідомленому наділенні іншої людини власними мотивами, приписуванні їй переживань і якостей, які притаманні самому суб'єкту сприйняття.

Один із експериментів О.О. Бодальова [3], крім підтвердження існування явища проектування, показав ще й те, що тенденція приписувати власні якості іншим людям особливо яскраво виражена у тих людей, які відзначаються малою самокритичністю і низьким рівнем проникнення у власну особистість. Згідно з результатами, отриманими Н.В. Крогіусом [6], у перцептів із неадекватним уявленням про себе формуються спотворені, неадекватні уявлення і про інших людей. При цьому вони часто вдаються до проекції на іншу людину власних негативних якостей, використовуючи сприй-

няття іншого як засіб психологічного захисту свого «Я». А.О. Реан зазначає, що можна говорити про існування об'єктивної залежності між рівнем самопізнання і рівнем (здібності і вміння) пізнання інших людей [14, с. 21].

Каузальна атрибуція як механізм міжособистісного сприйняття посідає особливе місце, як з точки зору її важливості, так і з точки зору розробленості в багаточисельних теоретичних і експериментальних дослідженнях. Каузальна атрибуція означає процес приписування іншій людині причин її поведінки в тому випадку, коли інформація про ці причини відсутня. Потреба зрозуміти причини поведінки партнера по взаємодії виникає у зв'язку з бажанням інтерпретувати його вчинки. Інтерпретація поведінки іншої людини може ґрунтуватися на знанні причин цієї поведінки, але в буденному житті люди часто-густо не знають справжніх причин поведінки іншої людини або знають їх недостатньо, і тоді дефіцит інформації доводиться компенсувати приписуванням. «Якщо на перших порах дослідження атрибуції, – зазначає Г.М. Андрєєва, – мова йшла лише про приписування причин поведінки іншої людини, то пізніше почали вивчатися способи приписування більш широкого класу характеристик: намірів, почуттів, якостей особистості. Тому вся галузь цих досліджень в соціальній психології іменується «атрибутивні процеси» [2, с. 125].

К.М. Романов зазначає, що механізм каузальної атрибуції опосередковують каузальні схеми (каузальні уявлення і каузальні очікування) [17, с. 31].

Н.А. Рождественская, спираючись на критичні дослідження інших учених, подає систематизацію помилок, пов'язаних із атрибуцією: по-перше, спостерігається тенденція переоцінювати вплив особистісних чинників на поведінку людини і недооцінювати вплив факторів середовища; по-друге, людина має тенденцію оцінювати свою поведінку як типову, і в зв'язку з цим, оцінюючи поведінку інших людей, вона робить висновок про її особливості з огляду на те, наскільки вона відрізняється від її власної поведінки; по-третє, як правило, люди не враховують, що володарі «престижних» ролей мають можливість уявляти себе з кращого боку, залишаючи в тіні свої негативні якості. А носії «непрестижних» ролей нерідко бувають поставлені в умови, які «оголюють» їхні недоліки; по-четверте,

люди частіше звертають увагу на те, що людина зробила, хоча інколи інформативнішим є те, чого вона не зробила; по-п'яте, «наївний спостерігач» узагальнює частковості, і не вдається до використання узагальнень; по-шосте, висновки про людей вибудовуються на поверхневому розгляді такої інформації, яка легше запам'ятовується.

Це породжує ілюзію, що факти, відображені в ній, спостерігаються найчастіше. В зв'язку з цим такий вид помилок отримав назву «ілюзорних кореляцій» [16].

Здібність людини відійти від власної егоцентричної позиції, здібність до сприйняття точки зору іншої людини називають децентрацією. Її також розглядають в якості механізму сприйняття. Децентрація не тотожна здатності стати на місце іншої людини, розмірковувати і діяти «як вона». Однак, як показали спеціальні дослідження [14], з децентрацією пов'язана успішність прийняття ролі іншої людини.

Варто зауважити на тому, що поряд із поняттям «механізми міжособистісного сприйняття» чи «механізми соціальної перцепції» використовується поняття «засоби міжособистісного пізнання». К.М. Романов в якості таких називає соціальні еталони і стереотипи; каузальні схеми, що опосередковують механізм каузальної атрибуції; «Я-образи», які опосередковують механізми проєкції і ідентифікації; «Я-переживання», які опосередковують механізми емпатії; особистісні конструкти; індивідуальні теорії особистості; категорії; індивідуальні значення; образи значущих інших [17, с. 31].

Крім механізмів сприйняття, в психологічній літературі описані різні ефекти сприйняття. Наприклад, «ефект ореолу» – тенденція давати виключно позитивні оцінки людині, яка подобається або поведінка якої викликає схвалення (протилежна тенденція отримала назву «ефект рогів»); «ефект пріоритету» полягає в тому, що вплив отриманої раніше інформації значно сильніший від наступної; «ефект первинності» виявляється в тому, що при зустрічі з незнайомою людиною найбільш значущою є первинна інформація про неї; «ефект новизни» полягає в тому, що стосовно знайомої людини найбільш значущою є остання, тобто найновіша інформація про неї; «ефект краси» (згадували його вище) та інші.

На основі механізмів і ефектів сприймання виникають специфічні феномени соціальної перцепції. Зокрема, феномен презумпції взаємності, який виявляється в тенденції суб'єкта сприймати ставлення до нього з боку інших як його власного ставлення до них.

Перцептор очікує приязного ставлення від тих, до кого він ставиться приязно, так само феномен виявляється і в негативних стосунках.

Крім того, у міжособистісному сприйманні виявляється так званий феномен припущення про подібність (відмінність), який полягає в тенденції суб'єкта сприймати настанови, які має значуща для нього інша особа стосовно третіх суб'єктів наче (чи протилежно) до своїх власних (залежно від знаку ставлення до цієї іншої особи).

Висновки. Механізми міжособистісного сприймання відрізняються одне від одного різним рівнем узагальнення, формою, змістом, сферою і широтою застосування, адекватністю, джерелами походження, способами формування та іншими властивостями, однак в усіх випадках суб'єкт пізнання здійснює конкретні внутрішні дії, завдяки яким відбувається формування суб'єктивної моделі внутрішнього світу іншої людини.

Механізми міжособистісного сприймання не існують незалежно один від одного в психіці людини, а утворюють цілісну систему, яка здатна впливати на пізнання і міжособистісні стосунки: не лише оптимізувати, але й погіршувати.

Механізми та ефекти міжособистісного сприймання виконують подвійну роль: вони скорочують час пізнання, допомагають швидше вступати в контакти, проте одночасно, у зв'язку зі стандартизацією процесу людського спілкування, можуть сприяти формуванню хибних уявлень про іншу людину, що негативно впливає на весь процес спілкування, точність і адекватність сприймання людини людиною.

Образи різних модальностей та інші форми продуктів сприймання, створені за посередництвом механізмів міжособистісної перцепції, можуть відзначатися більшою чи меншою суб'єктивною новизною, що дозволяє говорити про рівні творчого сприйняття людини людиною.

Подальшу перспективу досліджень вбачаємо в емпіричному з'ясуванні впливу механізмів соціальної перцепції на творче сприйняття.

1. Агеев В.С. Механизмы социального восприятия / В.С. Агеев // Психологический журнал. – 1989. – Т. 10. – № 2. – С. 63–71.
2. Андреева Г.М. Социальная психология: учебник для высших учебных заведений / Г.М. Андреева. – 5-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 365 с.
3. Бодалев А.А. Восприятие и понимание человека человеком / А.А. Бодалев. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 200 с.
4. Гаврилова Т.П. Эмпатия как специфический способ познания человека человеком / Т.П. Гаврилова // Теоретические и прикладные проблемы психологии познания людьми друг друга: тез. докл. – Краснодар, 1975. – С. 17–19.
5. Знаков В.В. Понимание в познании и общении / В.В. Знаков. – М.: Институт психологии РАН, 1994. – 235 с.
6. Крогиус Н.В. Взаимообусловленность познания людьми друг друга и самопознание в конфликтной деятельности / Н.В. Крогиус // Психология межличностного познания; под ред. А.А. Бодалева. – М.: Педагогика, 1981. – 224 с.
7. Мацумото Д. Психология и культур / Д. Мацумото. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 416 с.
8. Моляко В.О. Концепція творчого сприймання. Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: збірник наукових праць / В.О. Моляко; за ред. В.О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 5. – Ч. 1. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 7–14.
9. Надирашвили Ш.А. Установка и деятельность / Ш.А. Надирашвили. – Тбилиси: Мецниереба, 1987. – 361 с.
10. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений / Н.Н. Обозов. – К.: Лыбидь, 1990. – 192 с.
11. Панферов В.Н. Когнитивные эталоны и стереотипы взаимопознания людей / В.Н. Панферов // Вопросы психологии. – 1982. – № 5. – С. 139–142.
12. Паригін Б.Д. Анатомія спілкування / Б.Д. Паригін. – СПб.: Вид-во Михайлова В.А., 1999. – 301 с.
13. Ракитов А.И. Диалектика процесса понимания / А.И. Ракитов // Вопросы философии. – 1985. – № 12. – С. 62–71.
14. Реан А.А. Психолого-педагогические основы познания педагогом учащихся: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / А.А. Реан. – СПб., 1991. – 303 с.
15. Роджерс К. Эмпатия / К. Роджерс // Психология эмоций. Тексты; под ред. В.К. Вилюнаса, Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – С. 235–237.

16. Рождественская Н.А. Формирование когнитивного компонента межличностного восприятия у старшеклассников: дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 / Н.А. Рождественская. – М., 1990. – 191 с.

17. Романов К.М. Психология межличностного познания / К.М. Романов. – Изд-во Мордовского университета, 1993. – 148 с.

18. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования / Д.Н. Узнадзе. – М.: Наука, 1966. – 450 с.

19. Якоби М. Встреча с аналитиком: феномен переноса и человеческие отношения / М. Якоби; под ред. В. Мершавка. – М.: Ин-т общегуманитарных исследований, 1996. – 178 с.

Карпенко Н.А. Механизмы межличностного восприятия.

Раскрывается содержание понятия «межличностное восприятие» и смежных с ним категорий. Рассматриваются толкования основных механизмов и эффектов межличностной перцепции.

Ключевые слова: *восприятие, межличностное восприятие, социальная перцепция, познание, механизмы межличностного восприятия.*

Karpenko N.A. The Mechanisms of Interpersonal Perception.

The article reveals the concept of "interpersonal perception" and related concepts. The interpretation of the main mechanisms and effects of interpersonal perception are dwelt upon.

Key words: *perception, interpersonal perception, social perception, cognition, mechanisms and effects of interpersonal perception.*

Стаття надійшла 15 листопада 2011 року

УДК 159.922.32: 923.2

Ю.Я. Карп'юк

**РЕЛІГІЙНА ВІРА ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК
РОЗВИТКУ І УТВЕРДЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ
ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ**

Зроблено спробу проаналізувати вплив релігійної віри на розвиток та формування духовно-моральних цінностей особистості. Констатовано, що суттєвий поступ у розробці цієї проблематики може бути досягнутий завдяки методологічному переосмисленню основних концептуальних побудов у сфері духовного росту особистості та чіткому опису їх змістовно-поведінкових